

MANTIKSAL BİR SORUN OLARAK KÖTÜLÜK (*)

Eyüp AKTÜRK (**)

Öz

Teistik düşünceye göre Tanrı her-şeyi-bilen her-şeye-gücü-yeten ve iyilik sahibi olan aşkın bir varlıktır. Fakat ateistik düşünceye göre her-şeyi-bilen, her-şeye-gücü-yeten ve iyilik sahibi olan bir Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün varlığı arasında bir tutarsızlık (çelişki) vardır. Çünkü söz konusu sıfatlara sahip bir Tanrı kötülüğün meydana gelmesine müsaade etmemelidir. Böylece, '(i)Tanrı mutlak kudret sahibidir ve mutlak anlamda iyidir' ile '(ii) kötülük vardır' önermeleri arasında mantıksal bir tutarsızlık olduğu için bu önermelerin bir arada doğru olması düşünülemez. Peki, bu iki önerme arasında mantıksal bir tutarsızlık var mıdır? Denilebilir ki mantıksal bir tutarsızlıktan söz edilebilmek için önermeler arasında zorunlu bir çelişkinin olması gerekir. Nitekim mutlak anlamda iyi olan bir Tanrı'nın bazı kötülöklere izin vermesini mümkün kılan ahlaki gerekçeler olabilir. Eğer bir takım ahlaki gerekçelerden hareketle kötülüöe izin verilecekse o zaman 'kötülük' ile 'mutlak kudret' arasında bir tutarsızlık olamaz. Böylece 'kötülüöün varlığı Tanrı'nın varlığını mantıksal olarak imkânsız kılabilecek kanıtsal bir değere sahip değildir' düşüncesi bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Kötülük, Mantıksal Çelişki, Özgür İrade

Evil as a Logical Problem**Abstract**

According to theistic approaches God is the transcendent being that has omniscience, omnipotence and the whole goodness. However, according to atheistic approaches, there is an inconsistency (contradiction) between the existence of God who has omniscience, omnipotence and the whole goodness and the existence of evil. Because the God who has these attributes should not allow evil to occur. For that reason, since there is a logical inconsistency between the propositions that (i) "God has omnipotence and the whole goodness" and (ii) "there is an evil", these two propositions can not simultaneously be true. So, is there a logical inconsistency between these two propositions? It can be said that in order to mention a logical inconsistency, there must be a compulsory contradiction between the propositions. Indeed, there might be some moral grounds that make it possible for a wholly good God to allow some evil. If the evil is allowed due to a set of moral reasons, then there can not be an inconsistency between 'omnipotence' and 'evil'. Thus, the idea that "the existence of evil does not have an evidential value that can make the existence of God logically impossible" forms the basis for this study.

Keywords: God, Evil, Logical Contradiction, Free Will

*) Bu makale, 25-26 Ekim2014 tarihlerinden Düşünbil Dergisi, Ankara ev sahipliğinde "II. Teoloji Sempozyumu" konulu sempozyumda sunulan "Kötülük Sorunu ve 'Mutlak Kudret' Çözümlemesi" başlıklı tebliğın geliştirilmiş ve değiştirilmiş halidir.

**) Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İlahiyat Bilimleri Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, (e-posta: eyup.akturk79@hotmail.com).

Giriş

'Kötülük sorunu' Tanrı inancına ilişkin sayısız felsefi ve teolojik tartışmanın merkezinde yer almaktadır. Öyle ki 'evrendeki kötülüğün varlığı ile gücü ve iyiliği sınırsız olan bir Tanrı'nın varlığı birbiriyle bağdaşır mı?' sorusu hem inanan hem de inanmayan birisi için temel bir sorun olmuştur. O nedenle Tanrı inancı ve kötülüğün varlığı arasındaki ilişkinin mahiyeti ateizm ve teizm arasındaki tartışmalarda önemini hep korumuştur. Bu açıdan 'Tanrı vardır' önermesine yöneltilen itirazların önemli bir kısmı 'kötülük vardır' önermesinden hareketle yapılmaktadır. Bu itirazlarla kötülüğün reel varlığının Tanrı inancını dışladığını veya geçersiz kıldığını ortaya koymak hedeflenmiştir.

Elbette ki Tanrı inancını hedef alan ateistik düşünce biçiminin tek argümanı/referansı kötülüğün varlığı değildir. Sözgelimi, Tanrı'nın varlığına ilişkin geliştirilen klasik argümanları etkisiz hale getirme çabası farklı bir ateistik yaklaşım biçimidir. Burada ateist düşünürler genellikle, Tanrı'nın varlığı lehine kullanılan argümanların yetersizliğine yoğunlaşmakta; bu argümanları etkisiz hale getirmeye çalışmaktadırlar. Başka bir deyişle, "bu çabalar kendi başına Tanrı'nın var olmadığını gerekçelendirmekten ziyade onun var olduğunu savunanların iddialarını çürütmeyi hedeflemektedir. Ancak ateistlerin kötülük sorunuyla ortaya koymaya çalıştıkları şey doğrudan Tanrı'nın var olmadığını veya var olamayacağını temellendirmektir. Bu yüzden kötülük sorunu ateist kanıtlar açısından bakıldığında ayrıcalıklı ve önemli bir yere sahiptir."¹ Çünkü böyle bir yaklaşım esasen "Tanrı inancıyla kötülüğün varlığını bir şekilde uyuşturmadıkça kimsenin entelektüel olarak Tanrı'ya inanmaya hakkı olmadığını"² savunmaktadır.

Kötülük Kavramı

Kötülük nedir? Kötülük kavramının herkes için geçerli olan bir tanımından söz etmek mümkün müdür? Başka bir deyişle, kötülüğün mahiyetine ilişkin bir tanımlama her rasyonel insan için eşdeğer bir anlam ifade edebilir mi? Kötülük kavramının herkes için aynı şeyi ifade etmediği rahatlıkla söylenebilir. Çünkü bu kavramın tek bir tanımından söz edilemeyeceği gibi kötülüğün kapsamına nelerin alınacağına ilişkin bir görüş birliğinden de söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Bu açıdan "nasıl ki 'iyilik' genellikle 'iyi olan şeyler'le tanımlanıyorsa, kötülüğü de aynı şekilde 'kötü olan şeyler'e referansla açıklamak gerekecektir."³ Böylece 'kötülük nedir?' sorusuna cevap aranırken "daha çok 'kötülük' kavramının kullanıldığı örnekler kümesine yoğunlaşma söz konusudur. Kötülük kavramı, daha çok, aşırı derecede acıyı, suçsuzların karşılaştıkları sıkıntıları, fiziksel ve psikolojik rahatsızlıkları; tabii afetleri vb. ifade etmek için kullanılır."⁴

1) Mehmet Sait Reçber, "Ateizm ve Ateistik Deliller", *Din ve Ahlak Felsefesi*, ed. Recep Kılıç, Ankuzem Yay. Ankara. 2006, s. 133.

2) Peterson, Michael, Hasker, William vd., *Akıllı ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, çev. Rahim Acar, İstanbul, Küre Yay., 2006, s. 176.

3) Reçber, "Ateizm ve Ateistik Deliller", s. 133.

4) Peterson, Hasker vd., *Akıllı ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, s.177.

İki tür kötülükten bahsetmek mümkündür: (i) Ahlaki kötülük ve (ii) doğal/fiziksel kötülük. Ahlaki kötülük daha çok insanın sahip olduğu özgür iradeye bağlı olarak gerçekleşen kötülük biçimidir. Teistik sezgiye göre, Tanrı'nın insanları özgür iradeli varlıklar olarak yaratması ile söz konusu varlıkların kötülük yapmaları arasında doğrudan bir ilişki vardır. Özgür iradenin yanlış kullanımına bağlı olarak gerçekleşen acımasızlık, adaletsizlik, hırsızlık, kısır ve sapık düşünceler gibi kötülükleri bu kategoride ele almak mümkündür. Bu açıdan ahlaki kötülüğün kaynağı (veya nedeni) özgür iradenin (yanlış) kullanımındır; Tanrı değildir.⁵ İnsanın özgür iradesinden bağımsız olarak gerçekleşen kötülük biçimi ise 'doğal kötülük' olarak ifade edilmektedir. Doğal hastalıklar, volkanik patlamalar, depremler, hortumlar, kasırgalar gibi kendiliğinden doğada meydana gelen ürkütücü olaylar bu kötülük biçimine örnek olarak verilebilir. Fakat bazı tesitik düşünürlere göre bütün kötülükler nihai anlamda ahlaki kötülükle eşdeğerdir. Örneğin, Plantinga doğal kötülüğü de 'insan olmayan özgür ruh' olarak tanımladığı şeytana ve onun destekçilerine (*Satan and his cohorts*) bağlamaktadır. Plantinga açısından, insanın yaratılması sürecinde şeytanın Tanrı'ya isyan etmesi ile doğal kötülüklerin gerçekleşmesi arasında bir bağlantının olması mümkündür. Bununla da doğal kötülüklerin de aslında (şeytan ve destekçilerinin) özgür iradelerini yanlış kullanmalarına bağlı olarak meydana gelmesinin imkân dâhilinde olduğunu söylemektedir.⁶

Felsefi Bir Sorun Olarak Kötülük

Kötülük sorununun felsefi literatürde iki kategoride tartışıldığını söyleyebiliriz: (i) Mantıksal (veya tümdengelim) yorum ve (ii) kanıt dayalı (veya olasılıklı) yorum.

Kötülüğün mantıksal yorumuna göre, her-şeyi-bilen, her-şeye-gücü-yeten ve mutlak iyilik sahibi bir Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün varlığı arasında bir tutarsızlık (çelişki) vardır. Çünkü her-şeyi-bilme, her-şeye-gücü-yetme ve mutlak iyilik gibi sıfatlara sahip bir Tanrı'nın varlığı kötülüğün yokluğunu gerektirmektedir. O, bütün kötülüklerle ilişkin bilgi ve kudret sahibi olabileceği için söz konusu kötülükleri önleyebilmelidir. Eğer kötülüğü ortadan kaldırma gücüne sahip olduğu halde kötülük yine de var ise o zaman Tanrı yoktur. Bu açıdan 'Tanrı inancı ile kötülüğün varlığı birbiriyle bağdaşmamaktadır' önermesi Tanrı inancını hedef alan kötülük sorununun mantıksal biçiminin temelini oluşturmaktadır.⁷

- 5) Bkz. Alvin Plantinga, "The Free Will Defense", *Philosophy of Religion: An Anthology*, ed. Louis P. Pojman, Wadsworth Publishing Company, 2008, s. 190; Hick, John, *Evil and the God of Love*, New York, Palgrave Macmillan, 2010, s. 12; Daniel Howard-Snyder, "The Logical Problem of Evil: Mackie and Plantinga", *The Blackwell Companion to the Problem of Evil*, ed. Justin P. McBrayer and Daniel Howard-Snyder, Oxford, Blackwell, 2013, s. 22.
- 6) Plantinga, Alvin, *God and Other Minds*, London, Cornell University Press, 1967, 149-150.
- 7) Bkz. David A. Conway, "The Philosophical Problem of Evil", *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 24, No. 1/2, 1988, s. 36; Snyder, "The Logical Problem of Evil: Mackie and Plantinga", s. 19; Linda Zagzebski, "An Agent-Based Approach to the Problem of Evil", *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 39, No. 3, 1996, 128; Rick Rood, "Tanrı ve Kötülük: İyi Bir Tanrı Kötülüğe Nasıl İzin Verir", çev. Metin Yasa, *Tanrı ve Kötülük*, Ankara, Elis Yay., 2014, s. 121.

Kanıtı dayalı yoruma göre ise kötülüğün varlığı tutarlı olsa da teistik Tanrı tasavvuruna karşı bir kanıttır. Nitekim bu yaklaşıma göre evrendeki kötülüğün miktarı ve niteliği Tanrı inancına ilişkin şüpheleri tetiklemede ya da O'nun varlığını imkânsız kılmaktadır. Açıkça görüldüğü gibi, mantıksal yorum 'kötülüğün varlığı Tanrı inancı ile çelişmektedir' önermesini temel alırken; kanıtı dayalı yorum ise 'dünyadaki kötülüğün miktarı veya niteliği teizme karşı iyi bir kanıt oluşturmaktadır' önermesini temel almaktadır.⁸ Böylece, ateistik bir düzlemden hareket edildiğinde kötülük Tanrı'nın varlığını inkâr etmek için ikna edici bir argüman kabul edilir.

Kötülüğün reel varlığı ile Tanrı inancı arasında mantıksal bir tutarsızlık olduğu düşüncesinin çok eskilere dayandığını söylemek mümkündür. İlk dönemlerde Epicurus bu düşüncenin savunuculuğunu yaparken daha sonraları David Hume, Epicurus'un sorduğu soruların takipçisi olmuştur. Son dönem düşünürlerinden John L. Mackie ise kötülüğün mantıksal bir sorun olduğunu savunanların başında gelmektedir. Fakat Teistik Tanrı tasavvuru ile kötülüğün varlığı arasında mantıksal bir tutarsızlık olmadığı düşüncesini temellendirmeye çalışan düşünürler de vardır. Örneğin, Alvin Plantinga bu düşünürlerin önde gelenlerinden birisidir. Mantıksal kötülük sorununu felsefi anlamda formülleşiren Epicurus'a göre, "O [Tanrı] kötülüğü önlemek istiyor fakat buna gücü mü yetmiyor? O zaman O güçsüzdür. O'nun gücü yetiyor fakat bunu [kötülüğü] önlemek mi istemiyor? O zaman O kötü niyetlidir. O hem bunu engellemek istiyor hem de bunu yapabilecek güce sahiptir. Öyleyse bu kötülükler nereden gelmektedir?"⁹ Görüldüğü gibi, mutlak iyilik sahibi bir Tanrı'nın kötülükler için izin verdiği; neden kötülük içermeyen bir evren yaratmadığı Epicurus düşüncesi açısından temel bir sorundur. O nedenle bu düşünce biçimine göre, (gereğinden fazla) kötülük içeren bir evrenin mükemmel niteliklere sahip bir Tanrı'nın eseri olduğunu iddia etmek düşünce açısından açık bir çelişkidir.

Epicurus'un bu formülasyonu David Hume'un kötülük sorununa ilişkin fikirlerine de kaynaklık etmektedir. Epicurus'un dikkat çektiği soruların henüz cevaplanmadığını belirten Hume, Philo aracılığıyla, kötülüğün ontolojik gerçekliğine işaret etmekle kalmamakta; kötülüğün gereğinden fazla olduğuna da vurgu yapmaktadır. Ona göre, evrende büyük çapta bulunan kötülük Tanrı'nın varlığına ilişkin şüphelere neden olmaktadır. O nedenle her-şeyi-bilen, her-şeye-gücü-yeten ve mutlak iyilik sahibi bir Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün reel varlığı birbiriyle bağdaşmamaktadır.¹⁰ Böylece, mevcut ikilemi düşünce açısından açık bir çelişki olarak gören Hume, bütün kötülükler için rağmen yine de

8) William Rowe, "The Inductive Argument from Evil against the Existence of God", *Philosophy of Religion: An Anthology*, ed. Louis P. Pojman, Michael Rea, Wadsworth Publishing Company, 2008, s. 201-202; Conway, "The Philosophical Problem of Evil", 36.

9) Pojman, Louis P., Rea, Michael *Philosophy of Religion: An Anthology*, ed. Louis P. Pojman, Wadsworth Publishing Company, 2008, s. 143. Bkz. Pojman, Louis P., *Philosophy: The Quest For Truth*, ed. Louis P. Pojman, New York, Oxford University Press, 2006, s. 109; Yaran, Cafer Sadık, *Kötülük ve Theodise*, Ankara, Vadi Yay., 1997, 11-12.

10) David Hume, "The Argument from Evil", *Philosophy of Religion: An Anthology*, ed. Louis P. Pojman, Michael Rea, Wadsworth Publishing Company, 2008, s. 147.

Tanrı'nın yardımsever, adalet, merhamet gibi ahlaki niteliklere sahip olduğunu söylemenin olanaksızlığına işaret etmektedir. Çünkü ona göre, mutlak güç ve kudrete sahip olduğu halde mutsuz olan varlıkların mutlu olmalarını sağlamayan bir Tanrı'nın iyiliği tartışmaya açıktır. Mutlak bilgi, güç ve iyilik sahibi bir varlıktan beklenen şey insanların mutlu bir şekilde yaşamlarını sürdürecekleri bir çevre (evren) yaratmaktır. Yoksa kötülüğün varlığı iyilik sahibi olan Tanrı'nın niyetini geçersiz mi kılmaktadır? Hume'a göre, ilahi yardımseverliği kabul etmenin tek yolu insanın içinde bulunduğu sefaleti ve kötülüğü inkârdan geçmektedir.¹¹

'Tanrı'nın kudret ve iyilik gibi mutlak sıfatları O'nun kötülüğe izin vermesine (veya yaratmasına) engel olmalıdır' önermesi Mackie'nin düşüncesine de temel referans olmaktadır. Mackie'ye göre, '(A) Tanrı mutlak kudret sahibidir (B) Tanrı mutlak iyidir ve (C) Kötülük vardır' önermeleri arasında mantıksal bir tutarsızlık olduğu için bu önermelerin bir arada doğru olması düşünülemez. Ona göre bu önermelerin hepsine tutarlı bir şekilde bağlı kalınamayacağı için bunlardan en az bir tanesi reddedilmeden sorunu çözme çabaları başarısız olacaktır. Kaldı ki, diyor Mackie, buradaki sorunun kaynağı mantıksal bir hatadan kaynaklandığı için yeni çalışmalar yaparak sorunun üstesinden gelmek de mümkün değildir.¹² O nedenle Mackie'ye göre, Tanrı inancı (veya dini önermeler) sadece rasyonel bir destekten yoksun değil; mutlak anlamda irrasyoneldir. Bu açıdan kötülük sorununun bir mantık sorunu olarak kabul edilmesi teolojik iddialar arasındaki tutarsızlığın gerekli (zorunlu) kıldığı bir şeydir.¹³ Böylece, Mackie'nin yaklaşımı dikkate alındığında Tanrı'nın kudret ve iyilik gibi mutlak sıfatları O'nun kötülük yapmasına (veya kötülüğe izin vermesine) engel olmalıdır. Çünkü her-şeye-gücü-yetme, her-şeyi-bilme ve ahlâken mükemmel olma gibi sıfatlar Tanrı kavramının özsel (zorunlu) bileşenleri ise bunun mantıksal açıdan iki sonucu vardır: (i) Evren, gücü sınırlı olan akıllı bir varlık tarafından yaratılmış ise (ve mutlak kudret sahibi başka bir varlık da yoksa) o zaman ateistlerin iddia ettiği 'Tanrı yoktur' önermesi doğrudur. (ii) Evren, bir defa da olsa ahlak-dışı bir şey yapan mutlak kudret sahibi bir varlık tarafından yaratılmış ise (ve hiç-bir-şekilde ahlak-dışı bir şey yapmayan mutlak kudret sahibi başka bir varlık yoksa) o zaman ateistlerin iddia ettiği 'Tanrı yoktur' önermesi doğrudur.¹⁴

Peki, bu önermeler arasında zorunlu bir 'mantıksal tutarsızlık' vardır mıdır? Bundan hareketle 'Tanrı yoktur' sonucuna ulaşmak mümkün müdür?

11) Hume, "The Argument from Evil", s. 150-151.

12) Bkz. J.L. Mackie, "Evil and Omnipotence", *Philosophy of Religion: An Anthology*, ed. Louis P. Pojman, Wadsworth Publishing Company, 2008, s. 173-174; Makalenin Türkçe çevirisi için bkz. J. L. Mackie, "Kötülük ve Mutlak Güç", çev. Metin Yasa, *Tanrı ve Kötülük*, Ankara, Elis Yay., 2014. Ayrıca benzer iddialar için bkz. H. J. McCloskey, "The Problem of Evil", *Journal of Bible and Religion*, Vol. 30, No. 3, 1962, s. 187.

13) Snyder, "The Logical Problem of Evil: Mackie and Plantinga", s. 19.

14) Peter van Inwagen, "The Problem of Evil" *Philosophy of Religion*, ed. William J. Wainwright, New York, Oxford University Press, 2005, s. 192.

‘Bir önermenin açık bir çelişki içermesi ne demektir?’ sorusu Plantinga düşüncesi açısından önemlidir. Plantinga’ya göre açık çelişki birleşik bir önerme biçimidir. Açık bir çelişkiden söz edebilmek için önermenin öğeleri arasında bir tutarsızlık olmalı; öğelerden her biri diğerini dışlamalı veya olumsuz kılmalıdır. Bu açıdan önermeler arasında zorunlu bir çelişki varsa ancak o zaman mantıksal bir tutarsızlıktan söz edilebilir. Sözgelimi, (i) Bütün insanlar ölümlü ise, Sokrates de ölümlüdür (ii) Bütün insanlar ölümlüdür (iii) Sokrates ölümlü değildir’ önermeleri arasında açık bir çelişki vardır. Çünkü önerme (i)’in doğruluk değeri ile önerme (iii)’ün doğruluk değeri arasında mantıksal bir zıtlık vardır. Oysa bu çelişkiden kurtulmak için ‘(iv) Sokrates ölümlüdür’ şeklinde bir önermeye ihtiyaç vardır. Kümenin öğeleri arasında zorunlu bir çelişkinin olduğu benzer bir örnek de şu şekilde verilebilir: (v) ‘X’ şahsı ‘y’ şahsından yaşlıdır (vi) ‘y’ şahsı da ‘z’ şahsından yaşlıdır ve (vii) ‘x’ şahsı ‘z’ şahsından yaşlı değildir. Açıkça görüldüğü gibi bu önermelerin hepsinin bir arada doğru olması düşünülemez. Burada açık bir çelişkinin olduğu mantık yasalarından çıkarılabilir. Çünkü bütün bunların aynı anda doğru olması imkânsızdır. Mantıksal bir ilkedен hareket edildiğinde sonuç önermesi ‘eğer ‘x’ şahsı ‘y’ şahsından, ‘y’ şahsı da ‘z’ şahsından daha yaşlı ise o zaman ‘x’ şahsı ‘z’ şahsından daha yaşlıdır’ ile sonuçlanmalıdır.¹⁵ Dolayısıyla Plantinga’ya göre, ‘(A) Tanrı mutlak kudret sahibidir (B) Tanrı mutlak iyidir ve (C) Kötülük vardır’ önermeleri arasında açık (zorunlu) bir çelişki ortaya konulmadıkça ateistik düşüncenin geçerli olmasından söz edilemez. Kaldı ki ‘(A), (B) ve (C)’ önermeleri arasında yukarıdaki örneklere benzer açık (zorunlu) bir çelişki/tutarsızlık da yoktur.¹⁶

Açıkçası Mackie de ‘(A), (B) ve (C)’ önermeleri arasında açık (zorunlu) bir çelişkinin olmadığını farkındadır. O nedenle Mackie mantıksal bir tutarsızlığı ortaya koyabilmek için ilave önermelere (ilkelere) başvurmaktadır. Bu önermeler şu şekilde ifade edilebilir: (D) İyilik kötülüğün karşıtıdır; iyi bir varlık olabildiğince kötülüğü ortadan kaldırmak ister ve (E) mutlak kudret sahibi varlığın yapabileceği şeylerin sınırı yoktur. Bu önermelerden hareketle Mackie, ‘mutlak anlamda iyi olan bir varlık kötülüğü bütünüyle ortadan kaldırmalıdır (veya kaldırması beklenir)’ sonucuna varmaktadır. Böylece, ‘mutlak kudret sahibi bir varlık kötülüğe izin vermez’ ile ‘kötülüğün varlığı ile mutlak kudret sahibi bir varlık düşüncesi mantıksal açıdan tutarsızdır’ önermeleri Mackie düşüncesine temel olmaktadır.¹⁷ Görüldüğü gibi Mackie, ya kötülüğün reel varlığını ya da Tanrı’nın özsel niteliklerini (iyilik ve kudret gibi) yok sayarak bu mantıksal çelişkiden kurtulmanın mümkün olabileceğini savunmaktadır.

15) Bkz. Plantinga, “*The Free Will Defense*”, s. 182-187; Alvin Plantinga, “*Özgür İrade Savunması*”, çev. Rahim Açar, *Din Felsefesi: Seçme Metinler*, ed. Michael Peterson, William Hasker vd., çev. Rahim Açar, Nebi Mehdiyev vd., İstanbul, Küre yay., 2013, s. 399. Yine benzer örnekler için bkz. Akdemir, Ferhat, *Alvin Plantinga ve Analitik Din Felsefesi*, Ankara, Elis Yay., 2007, s. 182-183.

16) Plantinga, “*The Free Will Defense*”, s. 182; Conway, “*The Philosophical Problem of Evil*”, s. 36.

17) Mackie, “*Evil and Omnipotence*”, s. 173-174; Snyder, “*The Logical Problem of Evil: Mackie and Plantinga*”, s. 20.

Peki, ilave önermeler olarak ifade edilen ‘(D) ve (E)’ önermelerinin doğruluk değerleri hakkında ne söylenebilir?

Burada Plantinga açısından altı çizilecek en önemli nokta ‘(D) ve (E)’ önermelerinin sadece doğru değil aynı zamanda zorunlu doğru olmaları gerektiğidir. Başka bir deyişle, bu önermelerin değillerinin (yanlışlanmasının) imkânsız olduğunu ortaya koyacak delillere ihtiyaç vardır. Oysa bu önermelerin zorunlu olarak doğru olduğunu ortaya koyacak bir durum yoktur. Mutlak anlamda iyi olan bir Tanrı’nın yapabildiği oranda kötülüğü ortadan kaldırmayı gerektirir gerektirmediği veya kötülüğü bütünüyle ortadan kaldırmanın mutlak kudretin kapsamına dâhil olup olmadığı tartışmaya açıktır. Dolayısıyla, ‘(D) İyilik kötülüğün karşıtıdır; iyi bir varlık olabildiğince kötülüğü ortadan kaldırmak ister ve (E) mutlak kudret sahibi varlığın yapabileceği şeylerin sınırı yoktur’ önermelerinin zorunlu bir doğruluk değerinden bahsedilemez. Nitekim mutlak anlamda iyi olan bir Tanrı’nın bazı kötülüklere izin vermesini mümkün kılan ahlaki gerekçeler olabilir. Eğer bir takım ahlaki gerekçelerden hareketle kötülüğe izin verilecekse o zaman ‘kötülük’ ile ‘mutlak kudret’ arasında bir tutarsızlık olamaz. Bu nedenle ‘(D) ve (E)’ önermelerinin zorunlu bir doğruluk değeri yoktur.¹⁸ Böylece, var olduğu iddia edilen çelişki açık bir şekilde ortaya konulmadıkça kötülüğün varlığı ile Tanrı inancı arasında mantıksal bir tutarsızlık olduğu söylenemez. Tanrı inancı ile kötülüğün ontolojik gerçekliği arasında bir uyumsuzluk olduğunu söyleyen Mackie de yanılmaktadır.¹⁹

Peki, Tanrı kötülüklerine niçin izin vermektedir? Teistik düşünceye göre, Tanrı’nın kötülüklerine izin verme amacının ‘ne’ olduğu çoğu zaman tam olarak anlaşılmasa da Tanrı’nın bunu yapmak için ahlaki açıdan yeterli bir nedene (*morally sufficient reason*) sahip olması mümkündür.²⁰ Sözelimi, Plantinga’ya göre ‘Tanrı iyidir’ önermesi ‘Tanrı ahlaki açıdan

18) Plantinga, “*The Free Will Defense*”, s. 184; Snyder, “*The Logical Problem of Evil: Mackie and Plantinga*”, s. 20.

19) Plantinga, “*The Free Will Defense*”, s. 181.

20) C. P. Ragland, “*Descartes's Theodicy*”, *Religious Studies*, Vol. 43, No. 2, 2007, s. 132. Fakat ‘ahlaki açıdan yeterli gerekçe nedir?’ sorusuna yeterli bir cevap verilmediği; söz konusu gerekçenin her zaman ‘ne’ olduğunun bilinmediği belirtilmekte ve bu ilkeye eleştiriler yöneltilmektedir. Nitekim ‘ahlaki açıdan yeterli gerekçe’ ilkesini eleştirenlere göre, kötülüğe izin verecek haklı ahlaki bir gerekçe olmadıkça mutlak anlamda iyi bir varlığın kötülüğü ortadan kaldırması beklenir. Dolayısıyla haklı bir gerekçenin olmadığı durumlarda kötülüğün varlığı iyilik sahibi bir Tanrı’nın varlığı ile bağdaşmamaktadır. Fakat gerekçenin doğasını bütünüyle anlamada kişilerin epistemik erişimi çoğu zaman sınırlı olabilir. Tanrı’nın kişilerin bilişsel kategorilerinin ötesinde bulunan bir iyilik için kötülüklere izin vermesi mümkündür. O nedenle Tanrı’nın kötülüklerle izin vermesinin haklı ahlaki gerekçeleri olabilir; Tanrı kötülüklerle ‘niçin’ izin verdiğini göstermek-açıklamak zorunda da değildir. Dolayısıyla bu gerekçelerin doğasına ilişkin bilgi sahibi olmamak teizmden şüphe etmek için iyi bir neden olamaz. Çünkü nedenlerin doğasını bilmemek bir şeydir; nedenlerin olmadığını söylemek başka bir şeydir. Kaldı ki, özgür irade savunması ‘Tanrı’nın kötülüklerle izin verme nedeni budur’ önermesi yerine, ‘Tanrı’nın kötülüklerle izin vermesi için makul bir nedeni olabilir’ önermesini temel almakta ve ‘kötülükler bütünüyle önlenemez’ önermesinin zorunlu doğruluk değerinin olmadığını ortaya koymayı hedeflemektedir. İlgili tartışma için bkz. Ragland, “*Descartes's Theodicy*”, s. 132; James A. Keller, “*The Problem of Evil and the Attributes of God*”, *International Journal for*

iyidir' anlamına gelmektedir ve Tanrı'nın kötülöklere izin vermesinin ahlaki bir zeminini vardır. Böylece, 'Tanrı kötölöğe izin verecek kayda değeri ahlaki nedenlere sahiptir' önermesinden hareketle '(D) ve (E) önermeleri arasında mantıksal bir tutarsızlık vardır' önermesinin doğru olamayacağı iddia edilmektedir. Peki, her-şeye-gücü-yeten, her-şeyi-bilen ve iyilik sahibi olan Tanrı -kötölük yapacaklarını bildiği halde- neden özgür irade sahibi varlıklar yaratmıştır? Bu durum mutlak kudret sahibi ve mutlak anlamda iyi olan bir Tanrı'nın (özsel olan) nitelikleriyle çelişmez mi? Plantinga'ya göre, özgür iradeye sahip varlıklar bazı yanlışlar yapsalar da gerçek anlamda birinci sınıf bir evren ahlaki, rasyonel ve özgür irade sahibi varlıkları gerektirir. Çünkü özgür irade sahibi varlıkların ve kötölüğün olduğu bir dünya özgür irade sahibi varlıkların ve kötölüğün bulunmadığı bir dünyadan daha değerlidir.²¹ Böylece Tanrı özgürlöğe imkân tanımak için kötölöğe izin vermekte haklıdır. Bu da Tanrı'nın kötölüğün bulunduğu bir dünyayı tercih etmesi için iyi bir neden olabilir. Bütün bu olasılıklar Tanrı'nın varlığı ile kötölük arasında mantıksal bir tutarsızlığın olmadığını göstermektedir.²²

Özgür irade ile kötölük arasında kurulan doğrudan bağlantı farklı açılardan eleştirilerin hedefi olmuştur. Bunu örneklandırmek gerekirse, Mackie kötölüğün mantıksal açıdan özgürlüğün zorunlu kıldığı bir şey olduğu düşüncesine katılmamaktadır. Mackie, 'Tanrı neden sürekli iyilik yapan özgür iradeli varlıklar yaratmadı?' sorusunu sormaktadır. Ona göre, eğer özgür bir iradeyle iyiliği seçmede mantıksal bir tutarsızlık yoksa özgür bir iradeyle sürekli iyiliği seçmede de mantıksal bir tutarsızlık yoktur. Bundan hareketle Mackie 'Tanrı özgür iradeleri ile sürekli iyilik yapacak varlıklar yaratma imkânına sahip olduğu halde neden kötölük yapacak varlıklar yaratmıştır?' sorusuna yanıt aramaktadır. Mackie açısından bu sorunun cevabı açıktır: Tanrı'nın özgür iradeleri ile sürekli iyilik yapan varlıklar yaratmaması O'nun özsel olduğu söylenen kudret ve iyilik gibi mutlak sıfatlarıyla bağdaşmamaktadır.²³ Benzer biçimde, özgür irade ile determinizm arasında bir çatışma olmadığını iddia eden Harry Frankfurt'a göre de bir şeyi başka türlü yapma durumu (alternatif olasılıklar) olmasa da özgür bir şekilde eylemde bulunmak mümkündür. Bu da bireyin söz konusu eylem için ahlaken sorumlu olması için yeterli bir nedendir. Böylece özgür bir eylem için farklı seçeneklerin gerekli olmadığını ikna olunursa o zaman ahlaki

Philosophy of Religion, Vol. 26, No. 3, 1989, s. 158; Conway, "The Philosophical Problem of Evil", s. 62; Mehmet Sait Reçber, "Tanrı ve Ahlakî Doğruların Zorunluluğu" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.XLIV, S. 1, Ankara, 2003, s. 142; Snyder, "The Logical Problem of Evil: Mackie and Plantinga", s. 21.

- 21) Plantinga, "The Free Will Defense", s. 189. Bkz. Keller, "The Problem of Evil and the Attributes of God", s. 155; Davies, Brian, *Thomas Aquinas on God and Evil*, Oxford, Oxford University Press, 2011, s. 4.
- 22) Bkz. Plantinga, "The Free Will Defense", s. 190-191; Conway, "The Philosophical Problem of Evil", s. 37.
- 23) Bkz. Mackie, "Evil and Omnipotence", s. 178; Mackie, "Kötölük ve Mutlak Güç", 113; S. A. Grave, "On Evil and Omnipotence", *Mind*, Vol. 65, No. 258, 1956, s. 260; Andrew Eshleman, "Alternative Possibilities and the Free Will Defence", *Religious Studies*, Vol. 33, No. 3, 1997, s. 267.

sorumluluk için alternatif olasılıklara da gerek kalmayacaktır. O zaman özgürlük ve sorumluluk determinizm ile bağdaşıyor ise Tanrı'nın sürekli iyilik yapan özgür irade sahibi varlıkların olduğu bir dünya yaratmasında herhangi bir tutarsızlık olmamalıdır.²⁴

Kaldı ki Mackie'ye göre, yanlış bir eylemi bildiği halde Tanrı'nın bir müdahalede bulunmaması mutlak kudret açısından bir paradoksa işaret etmektedir. O nedenle 'her-şeye kadir bir varlık sonradan kontrol edemeyeceği varlıklar yaratabilir mi?' sorusuna verilen her türlü yanıt bir çelişki ile sonuçlanacaktır. Çünkü mutlak kudret sahibi Tanrı'nın artık bireylerin özgür iradelerine müdahale edecek güç ve bilgiye sahip olmaması; daha sonra kontrol edemeyeceği varlıklar yaratması açık bir çelişkidir.²⁵ Açıkça görüldüğü gibi bu yaklaşım göre, mutlak kudret sıfatı ile tanımlanan bir varlığın gücünü sınırlayan herhangi bir mantık-dışı sınır olmamalıdır. Eğer 'mutlak kudret' kavramı Tanrı fikrinin özsel birleşeni ise o zaman Tanrı bütün nedensel yasaların üstünde olmalı; söz konusu yasaları değiştirebilmelidir. Bu açıdan Tanrı 'kare-daireler' yaratabileceği gibi daha farklı/özel bir insan türü de yaratabilir. Tanrı mantık yasalarına bağlı olmadığı gibi özgür irade kavramının mantığına ve söz konusu kavramın içeriğine de bağlı değildir. Bu açıdan Tanrı'nın hiçbir mantık ilkesiyle sınırlı olamayacağını düşünen birisi için 'özgür irade' temelli bir yaklaşımın kötülük sorununa çözüm olması düşünülemez.²⁶

Evvela, teistik yaklaşımın söz konusu eleştirilere yönelik yeterli/doyurucu cevaplara sahip olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Sözgelimi, Plantinga'nın özgür iradeye verdiği değerden hareket edildiğinde Tanrı'nın bütünüyle iyi olan doğası 'Tanrı'nın özgür iradeye sahip varlıklar yaratması mantıksal olarak imkânsızdır' şeklindeki ahlaki ilkeyi içermemektedir. Kaldı ki Tanrı, yanlış yapan varlıkları yaratma konusunda kendisini engelleyen bir doğaya sahip olsaydı o zaman ahlaki özgürlüğe sahip hiçbir varlık olmayacaktı.²⁷ Peki, özgür irade nedir? Özgür iradenin doğasına ilişkin kısa bir açıklama yapmak yerinde olacaktır. Özgür irade, kişinin bir fiili yapmasını veya yapmamasını belirleyen hiçbir ön-koşulun veya yasanın olmamasını; iradesinin başka bir neden tarafından belirlenmemesini gerektirmektedir. Sözgelimi, 'x' şahsının iradesi başka birisi tarafından belirlenmiş ise bu şahsın 'y' fiilini kendi iradesi ile gerçekleştirmesi veya gerçekleştirmemesi mantıksal olarak imkânsız olduğu gibi özgür bir irade ile ahlak-dışı bir eylemi yapmaktan kaçınması imkânsızdır. Fakat 'x' şahsı önemli ölçüde özgür ise 'x'in en az bir kez de olsa özgürce kendi yükümlülüklerini yerine getir-e-me-mesi veya ahlak-dışı bir

24) Bkz. Harry G. Frankfurt, "Alternate Possibilities and Moral Responsibility", *The Journal of Philosophy*, Vol. 66, No. 23, 1969, s. 829-831; Eshleman, "Alternative Possibilities and the Free Will Defence", s. 268.

25) Mackie, "Evil and Omnipotence", s. 179. İlgili tartışmalar için bkz. Grave, "On Evil and Omnipotence", s. 261; Kenny, Anthony, *The God of The Philosophers*, Oxford, Clarendon Press, 1979, 94; Davis, Stephen T., *Logic And The Nature Of God*, London, Macmillan Press, 1983, 69.

26) Bkz. Keith Burgess-Jackson, "Free Will, Omnipotence, And The Problem Of Evil", *American Journal of Theology & Philosophy*, Vol. 9, No. 3, 1988, s. 179-180.

27) Bkz. Alexander R. Pruss, "A New Free-Will Defence", *Religious Studies*, Vol. 39, No. 2, 2003, s. 212, 220.

eylemi yapmaktan kaçınması mümkün olur.²⁸ Açıkça görüldüğü gibi, kişinin iradesinin bir dış-neden tarafından belirlenmesi o kişinin belirlenen şeylerden bağımsız hareket etmesini imkânsız hale getirir. O nedenle eğer bir şahıs herhangi bir eyleme zorlanıyorsa onun özgür olduğu söylenemez. Özgür bir iradeye sahip olma ile farklı seçenekler arasında (bağımsız bir şekilde) tercihte bulunma imkânına sahip olma arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Başka bir deyişle kişinin farklı seçeneklere erişmesi ve bu seçenekler arasında tercih hakkı mümkün olursa o zaman özgürlükten bahsedilebilir. Ancak böyle bir özgürlük tanımı kişinin eylemlerinin ahlaki sorumlusu olmasını sağlayabilir ve kişi yaptıklarından dolayı ahlaken sorumlu kabul edilir.²⁹

Açıkça görüldüğü gibi, ahlaki sorumluluk ile farklı olasılıklara erişim arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Yani, kişinin yaptıklarından ahlaki açıdan sorumlu olmasının ön-koşulu onun başka türlüünü de yapabilme imkânına sahip olmasıdır. Sıkı bir determinizmin/belirlemeciliğin olması durumunda hiç kimsenin gerçekleştirdiği herhangi bir şeyden ahlaken sorumlu tutulmasından bahsedilemez. Eğer özgür irade indeterminizmi gerektiriyorsa o zaman determinizmin olduğu yerde ahlaki sorumluluk da olmayacaktır. Inwagen'in haklı olarak işaret ettiği gibi, 'kişilerin farklı olasılıklara erişimi söz konusu olmasa da onların ahlaken sorumlu olması mümkündür' önermesini temele alan Frankfurt tarzı yaklaşımlar başarısızdır. Eğer bütün ahlaki yargıların belirleyici referansı insan-dışı bir unsur ise (Tanrı'nın iyiliği gibi) o zaman bireyin özgür seçimi de ahlaki sorumluluğu da olmayacaktır.³⁰ Böylece "kötülüklerin bir nedeni olarak insanın iradesini kötüye kullanması olduğunu ileri sürmek, Tanrı'nın gücünün sınırlandırılmasını gerektirmemekte; dolayısıyla da, aynı anda, hem insanın bir ölçüde özgür olduğunu hem de Tanrı'nın herşeye-gücü-yeten olduğunu savunmak herhangi bir çelişkiye neden olmamaktadır."³¹

Görüldüğü gibi özgür irade 'imkân' ile ilgili bir durumdur; özgür iradeli şahıslar bir şeyi yapma imkânına sahip oldukları gibi yapmama imkânına da sahip olurlar. Örneğin 'x' şahsı 'y' seçeneğinden ziyade 'z' seçeneğini her zaman tercih etmektedir. Fakat 'x' şahsının 'y' seçeneğini hiç tercih etmemesi kendi iradesinin bir sonucudur. Oysa aynı şahıs 'y' seçeneğini bazen veya her zaman tercih etme konusunda da özgürdür.³² Böylece kişinin özgür olması onun zorunlu bir şekilde kötü tercihlerde bulunmasını gerektirmez. Mantıksal olarak insanın özgürlüğünü her zaman doğru kullanması da mümkündür. Dolayısıyla kişilerin özgür iradelerine bağlı olarak meydana gelen kötülüklerden Tanrı sorum-

28) Bkz. Plantinga, "Özgür İrade Savunması", s. 410; Pruss, "A New Free-Will Defence", s. 214-216.

29) Bkz. Jackson, "Free Will, Omnipotence, And The Problem Of Evil", s. 181; Eshleman, "Alternative Possibilities and the Free Will Defence", s. 267-268; Davies, Brian, *The Reality Of God And The Problem Of Evil*, London, Continuum, 2006, s. 116-117; James Baillie, Jason Hagen, "There Cannot Be Two Omnipotent Beings", *International Journal for Philosophy of Religion*, 64, 2008, s. 23.

30) Bkz. Peter van Inwagen, "Moral Responsibility, Determinism, and the Ability to Do Otherwise", *The Journal of Ethics*, Vol. 3, No. 4, 1999, s. 344-348; Eshleman, "Alternative Possibilities and the Free Will Defence", s. 282-283; Zagzebski, "An Agent-Based Approach to the Problem of Evil", s. 131.

31) Yasa, Metin, *Tanrı ve Kötülük*, Elis Yay. Ankara. 2014, s.73.

32) Jackson, "Free Will, Omnipotence, And The Problem Of Evil", s. 184.

lu olmadığı gibi bu kişilerin yanlış tercihlerde bulunması Tanrı'nın söz konusu kişilerin yaptıklarını onaylaması anlamına da gelmez.³³ Nitekim 'farklı gerekçelerden dolayı Tanrı insanların kötülük yapmalarına izin vermektedir' demek bir şeydir; 'Tanrı insanların yaptığı kötülüğü onaylamaktadır' demek başka bir şeydir. Fakat burada 'özgür irade ve determinizm' tartışmaları doğrudan ele alınmayacaktır. Farklı bir çalışmayı gerektiren böyle bir konu bu çalışmanın sınırlarını da aşmaktadır.

Özgür irade kavramının mahiyetine ilişkin yapılan kısa bir açıklamadan sonra tartışmaya tekrar dönmek gerekir. Denilebilir ki Plantinga '(E) mutlak kudret sahibi varlığın yapabileceği şeylerin sınırı yoktur' önermesine yoğunlaşmakta; mutlak kudretin içeriğine ilişkin Mackie'yi eleştirmektedir. Plantinga'ya göre, Tanrı özgür irade sahibi varlıklar yaratabilir. Fakat onları özgür iradeye sahip olacak şekilde yarattıktan sonra onların yalnızca doğru olan şeyleri yapmalarını belirleyemez. Eğer söz konusu varlıkların (bu tercihlerini belirleyen şey Tanrı'nın iradesi olursa o zaman bu varlıkların önemli ölçüde (*significantly*) özgür oldukları söylenemez. Başka bir deyişle Tanrı varlıkların özgürlüklerini almadan onların sadece ahlaki iyilik yapmalarını sağlayamaz. O nedenle Tanrı ahlaki kötülük de yapabilen varlıklar yaratmaksızın sadece ahlaki iyilik yapan varlıklar yaratamaz. Tanrı'nın yarattığı evrende en az bir kötülüğün olmasının mantıksal olasılığı vardır ve mutlak kudret sahibi bir varlığın bile sürekli iyiyi tercih eden özgür irade sahibi varlıklar yaratmaması mantıksal olarak mümkündür. Tanrı'nın hem özgür iradeli varlıklar yaratıp hem de bu iradeyi sürekli doğru bir biçimde kullanmalarını sağlaması; kötülük yapmalarını engellemesi mantıksal açıdan tutarsızdır.³⁴ Böylece eğer varlıklar kayda değer bir özgürlüğe sahip iseler Tanrı'nın kudret ve iyilik gibi özsel sıfatları mantıksal olarak, O'nun ahlaki kötülük içeren bir dünya yaratmasına engel değildir. Bu açıdan Tanrı'nın sadece ahlaki iyiliğin bulunduğu bir dünyayı yarat-a-maması ile her-şeye-gücü-yetmesi arasında bir çelişki yoktur.

Plantinga'nın 'mutlak kudret' anlayışına göre "Tanrı'nın her-şeye-gücü-yeter" önermesi ile 'Tanrı her-şeyi-yapabilir' önermesi eşdeğer bir anlama sahip değildir. Mutlak kudret mantıksal tutarsızlık içermeyen fiilleri kapsamalı; gerçekleşmesi tasavvur edilemeyen (imkânsız olan) fiiller mutlak kudretin kapsamına alınmamalıdır. Böylece Tanrı'nın ancak mantıksal açıdan mümkün olan şeyleri yapabileceğini savunan Plantinga, bizatihi çelişik şeyleri mutlak kudretin kapsamına dâhil etmez. Nitekim ona göre, mantıksal olarak imkânsız (veya çelişik) olan şeyleri yapamamak mutlak kudret açısından bir eksiklik değildir. Sözgelimi, Tanrı'nın kare-daireler, evli-bekârlar yaratması mümkün olmadığı gibi '7+5=75' işleminin sonucunu doğru kılması da mümkün değildir. Böylece her-şeye-gücü-yetme kavramı mantıksal açıdan mümkün olan şeylerle sınırlı ise 'Tanrı neden sadece iyiliği seçen özgür irade sahibi varlıklar yaratmadı?' sorusu mutlak kudret kapsamında

33) Ragland, "Descartes's Theodicy", s. 135.

34) Bkz. Plantinga, "The Free Will Defense", s. 190; Snyder, "The Logical Problem of Evil: Mackie and Plantinga", s. 21; Pruss, "A New Free-Will Defence", s. 211; Pojman, *Philosophy: The Quest for Truth*, s. 110.

değerlendirilemez. Bu açıdan Tanrı'nın her-şeye-gücü-yeten bir varlık olduğu temel bir ilke olsa da ahlaki kötülük içermeyen ve sadece ahlaki iyilik içeren bir dünyayı yaratmak ya da özgür iradeye sahip yaratıkların yanlış yapmalarını engellemek O'nun gücünün dâhilinde değildir ve bu tartışma Tanrı'nın kudreti ekseninde ele alınamaz. Çünkü ahlaki kötülük seçeneği olmadığı halde bireyin ahlaki olarak iyi olanı yaptığı bir dünyanın varlığı Tanrı'nın mutlak kudretine dâhil değildir. Kaldı ki içinde önemli oranda özgür iradenin olduğu her dünyada birey en az yanlış bir eylemi seçebilecek hakka sahip olmalıdır. Bu nedenle Plantinga'ya göre, herkesin doğru olanı yaptığı dünyalar mümkün olsa da bu dünyalar (Tanrı tarafından) yaratılabilir (*creatable*) dünyalar değildir.³⁵ Özetle, eğer Tanrı mantıksal açıdan imkânsız olan şeyleri yapamıyorsa ve özgür iradeye sahip olmak bazen kötülük yapmayı da gerektiriyorsa o zaman, Tanrı özgür iradeye sahip olan ve kötülük yapamayan varlıklar yaratamaz. Çünkü Tanrı'nın bir bireyi sürekli olarak özgür iradeyle iyiyi seçecek şekilde yaratmasında mantıksal bir tutarsızlık vardır.

Elbette ki mutlak kudretin mahiyetine ilişkin bir görüş birliğinden bahsetmek pek olanaklı görünmemektedir. Tanrı'nın gücünü sınırlayan hiç-bir mantıksal yasanın olmadığı; Tanrı'nın tutarsız olan her bir önermeyi doğru kılabilmesi savunan yaklaşımlar da vardır. Fakat bu yaklaşımın felsefi açıdan önemli sorunlar içerdiğini söylemek mümkündür. Eğer Tanrı'nın kudretine mantıksal imkânsızlıklar da dâhil edilecek ise o zaman Tanrı'nın özgür irade ile determinizmi 'niçin' bağdaştırmadığını; dolayısıyla ahlaki kötülüğü neden ortadan kaldırmadığını sormaya devam etmemiz gerekir. Ancak öyle görünüyor ki söz konusu sorunun üstesinden gelebilmek için Tanrı'nın yapabileceği şeylerin mantıksal imkânla sınırlı olduğunu; bizatihi çelişik şeylerin Tanrı tarafından yapılamayacağını kabul etmek gerekir. Sözgelimi, Tanrı'nın kare-daireler, evli-bekârlar veya sürekli iyilik yapan özgür irade sahibi varlıklar yaratamaması onun kudretinde bir sınırlamaya neden olmaz. Aksi takdirde 'Tanrı neden daima iyilik yapan ve asla kötülük yapmayan özgür irade sahibi varlıklar yaratmadı?' sorusuna doyurucu bir cevap vermek oldukça zor olacaktır.³⁶

Özgür irade temelli yaklaşımın ahlaki kötülüğe iyi bir cevap olduğu açıktır. Peki, benzer bir başarının doğal kötülük için de sağlandığını söylemek mümkün müdür? Mutlak kudret sahibi bir varlığın doğal kötülük içermeyen bir evren yaratmasını beklemek neden makul olmasın?

35) Bkz. Plantinga, "*The Free Will Defense*", s. 184, 190-192, 197,199. Bundan hareketle Tanrı'nın hiç-bir şekilde evrene müdahale edemeyeceği sonucuna varılamaz. Elbette Tanrı'nın bazı zaman dilimlerinde bir takım müdahalelerde bulunması mümkündür. Ancak Tanrı insanların özgürlüklerini geçersiz kılmaksızın bunu yapmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi, Tanrı'nın yarattığı bilinçli varlıklarda itaat etme melekesi olduğu gibi itaat etmeme melekesi de vardır. Söz konusu varlıkları bu şekilde yarattıktan sonra Tanrı onların hem özgür hem de itaatkâr (*obedient*) olmalarını belirleyemez; bu durum mantıksal bir imkânsızlıkla eşdeğerdir. Bkz. Davis, *Logic And The Nature Of God*, s. 69; Eleonore Stump, "*Knowledge, Freedom and the Problem of Evil*", *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 14, No. 1, 1983, s. 49.

36) Bkz. Jackson, "*Free Will, Omnipotence, And The Problem Of Evil*", s. 183-184.

Doğal kötülüklerin izahını yapma noktasında Plantinga'nın yaklaşımının doyurucu/yeterli olmadığını söylemek mümkündür. Hatırlanacağı üzere Plantinga doğal kötülüğü de ahlaki kötülük gibi özgür iradeden hareketle açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre doğal kötülüğün nedeninin şeytan (ve onun destekçilerinin) olması imkân dâhilindedir. Fakat bu düşünce biçiminin 'doğal kötülük niçin vardır?' sorusuna doyurucu/yeterli bir cevap olmadığı açıktır. Sözelimi, 'Tanrı kişilerin özgür iradelerini geçersiz kılmaksızın onların ahlaki kötülük yapmalarını engelleyemez' biçimindeki gerekçe doğal kötülük için geçerli değildir. O nedenle 'doğal kötülük ile iyilik sahibi bir Tanrı'nın varlığı arasında tutarsızlık yoktur' önermesi daha makul gerekçelere dayandırılmalıdır.³⁷ Öte yandan doğal kötülüğün evrendeki doğa yasaları için gerekli olduğu; meydana gelen kötülüklerle sürekli müdahale etmenin Tanrı açısından anlamlı olamayacağı da söylenebilir. Nitekim Tanrı'nın her bir olaya müdahale etmesi evrendeki nedensel düzenin (doğa yasalarının) değişmesi ile sonuçlanabilir. Böyle bir durumda evren hakkında herhangi bir öngörüye sahip olmak pek olanaklı olmayacaktır. Sözelimi, yangının neden olduğu acı insanların ateşten korunmasına neden olduğu için, Swinburne'un yaklaşımına göre, gereklidir. Yangından etkilenen kişinin bundan korunması mümkün olmasa da yangın olayı gerçekleşmelidir; aksi takdirde düzenli bir doğa yasasından söz edilemez. Dolayısıyla deterministik doğa yasalarının düzenli işleyişinden kaynaklanan doğal kötülük Swinburne'e göre, tutarlı eylemler için gerekli olan söz konusu yasaların uyumunun bir sonucudur. İyilik gibi kötülüğün de bulunduğu evrenin yapısını incelemek insanlar için önemli bir çalışma alanıdır. Bu da doğal olarak insana verilen özgürlüğün kullanımı için gereklidir. Tanrı'nın her-bir olaya müdahale etmesi insanların kaderci bir hayat anlayışına sahip olmaları ile sonuçlanabilir.³⁸ Yoksa sorun Tanrı'nın gücünün veya merhametinin sınırlı olmasıyla ilgili değildir.

Sonuç

Açıkça görüldüğü gibi ateistik çözümlemeye göre her-şeyi bilen, her-şeye-gücü-yeten ve ahlaken mükemmel olan iyilik sahibi bir Tanrı'nın varlığı ile evrendeki kötülüğün varlığı arasında mantıksal bir tutarsızlık vardır. Oysa teistik çözümlemenin 'kötülüğün varlığından hareketle Tanrı inancının mantıksal olarak imkânsız olduğu ispatlanabilir mi?' sorusuna yanıtı 'hayır' şeklindedir. 'Kötülük varsa Tanrı yoktur' şeklindeki bir koşullu önermenin zorunlu olarak doğru olduğunu ortaya koyacak bir durum yoktur. O nedenle kötülüğün varlığına rağmen her-şeyi-bilen, her-şeye-gücü-yeten ve iyilik sahibi olan bir

37) Bkz. Stump, "Knowledge, Freedom and the Problem of Evil", s. 49; Frederick W. Kroon, "Plantinga on God, Freedom, and Evil", *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 12, No. 2, 1981, s. 78; Akdemir, *Alvin Plantinga ve Analitik Din Felsefesi*, s. 232.

38) Bkz. Richard Swinburne, *Tanrı Var mı?*, çev. Muhsin Akbaş, Bursa, Arasta Yay., 2001, s. 96-98; B. C. Johnson, "Why Doesn't God Intervene to Prevent Evil", *Philosophy: The Quest for Truth*, ed. Louis P. Pojman, New York, Oxford University Press, 2006, s. 118; Stump, "Knowledge, Freedom and the Problem of Evil", s. 54-56; Pojman, Rea, *Philosophy of Religion: An Anthology*, s. 143-144; Pojman, *Philosophy: The Quest for Truth*, s. 110.

Tanrı'ya inanmanın rasyonel (tutarlı) olabileceği rahatlıkla söylenebilir. Sözgelimi Plantinga, 'her-şeyi-bilen, her-şeye-gücü-yeten ve iyilik sahibi olan Tanrı hiçbir şekilde kötülük içermeyen ve sadece iyilik içeren bir dünya yaratamaz' önermesini temel almaktadır. Nitekim bir şahsın kendi eylemlerinden doğrudan sorumlu olabilmesi için söz konusu şahsın iyi ve kötü eylemleri özgür bir şekilde gerçekleştirmesi gerekir. Tanrı insanlara bir yandan özgür irade verirken diğer yandan onların sadece doğruyu tercih etmelerini belirleyemez. Plantinga'nın yaklaşımı dikkate alındığında 'hiçbir şekilde ahlaki kötülük içermeyen ve sadece ahlaki iyilik içeren bir dünya yaratmak' Tanrı'nın kudretine dâhil değildir. Tanrı insanlara özgür irade vermiştir; özgür irade de bazen yanlış yapabilmeyi gerektiren bir durumdur.

Nihai anlamda kötülüğün varlığı ateistik bir kanıt olarak önemli bir güce sahip olsa da Tanrı inancını çürütecek kadar güçlü değildir. Kötülüğün varlığı Tanrı inancını çürütmez; fakat İlahi sıfatların 'nasıl' anlaşılması gerektiğine ilişkin önemli bir tartışmaya kaynaklık edebilir. Kötülüğün varlığının teist için önemli bir sorun olduğunu söylemek bir şeydir; kötülüğün varlığı ile Tanrı inancı arasında mantıksal bir tutarsızlık olduğunu söylemek başka bir şeydir.³⁹ Dolayısıyla 'Tanrı vardır' ve 'kötülük vardır' önermeleri mantıksal açıdan birbiriyile çelişen ifadeler değildir. Gerek Tanrı'nın varlığını gerekse de kötülüğünün varlığını ortaya koyacak nedenlere sahibiz. Nelson Pike'nin de haklı olarak işaret ettiği gibi, burada sıkı/kesin bir çatışmadan söz edilemez. Her-şeyi-bilen, her-şeye-gücü-yeten ve ahlaken mükemmel olan iyilik sahibi bir varlığın olması mantıksal olarak mümkündür.⁴⁰ Bu açıdan kötülüğün varlığı Tanrı'nın varlığını mantıksal olarak imkânsız kılabilecek bir değere sahip değildir.

Kaynakça

- Akdemir, Ferhat, *Alvin Plantinga ve Analitik Din Felsefesi*, Ankara: Elis Yay., 2007.
- Baillie, James, Jason Hagen, "There Cannot Be Two Omnipotent Beings", *International Journal for Philosophy of Religion*, 64, 2008, 21-33.
- Conway, David A., "The Philosophical Problem of Evil", *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 24, No. 1/2, 1988, 35-66.
- Davies, Brian, *The Reality Of God And The Problem Of Evil*, London: Continuum, 2006.
- _____, *Thomas Aquinas on God and Evil*, Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Davis, Stephen T., *Logic And The Nature Of God*, London: Macmillan Press, 1983.
- Eshleman, Andrew , "Alternative Possibilities and the Free Will Defence", *Religious Studies*, Vol. 33, No. 3, 1997, 267-286.

39) Keller, "The Problem of Evil and the Attributes of God", s. 156.

40) Nelson Pike, "Omnipotence and God's Ability to Sin", *American Philosophical Quarterly*, Vol. 6, No. 3, 1969, s. 210; Davies, *Thomas Aquinas on God and Evil*, s. 130.

- Frankfurt, Harry G., “Alternate Possibilities and Moral Responsibility”, *The Journal of Philosophy*, Vol. 66, No. 23, 1969, 829-839.
- Grave, S. A., “On Evil and Omnipotence”, *Mind*, Vol. 65, No. 258, 1956, 259-262.
- Hick, John, *Evil and the God of Love*, New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- Howard-Snyder, Daniel, “The Logical Problem of Evil: Mackie and Plantinga”, *The Blackwell Companion to the Problem of Evil*, ed. Justin P. McBrayer and Daniel Howard-Snyder, Oxford: Blackwell, 2013, 19-33.
- Hume, David, “The Argument from Evil”, *Philosophy of Religion: An Anthology*, ed. Louis P. Pojman, Michael Rea, Wadsworth Publishing Company, 2008, 147-152.
- Jackson, Keith Burgess, “Free Will, Omnipotence, And The Problem of Evil”, *American Journal of Theology & Philosophy*, Vol. 9, No. 3, 1988, 175-185.
- Johnson, B. C. “Why Doesn’t God Intervene to Prevent Evil”, *Philosophy: The Quest for Truth*, ed. Louis P. Pojman, New York: Oxford University Press, 2006, 115-120.
- Keller, James A., “The Problem of Evil and the Attributes of God”, *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 26, No. 3, 1989, 155-171.
- Kenny, Anthony, *The God of The Philosophers*, Oxford: Clarendon Press, 1979.
- Kroon, Frederick W., “Plantinga on God, Freedom, and Evil”, *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 12, No. 2, 1981, 75-96.
- McCloskey, H. J., “The Problem of Evil”, *Journal of Bible and Religion*, Vol. 30, No. 3, 1962, 187-197.
- Mackie, J. L. “Evil and Omnipotence”, *Philosophy of Religion: An Anthology*, ed. Louis P. Pojman, Wadsworth Publishing Company, 2008, 173-181.
- _____, “Kötülük ve Mutlak Güç”, çev. Metin Yasa, *Tanrı ve Kötülük*, Ankara: Elis Yay., 2014, 9-118.
- Peterson, Michael, vd., *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, çev. Rahim Acar, İstanbul: Küre Yay., 2006.
- Pike, Nelson, “Omnipotence and God's Ability to Sin”, *American Philosophical Quarterly*, Vol. 6, No. 3, 1969, 208-216.
- Plantinga, Alvin, “The Free Will Defense”, *Philosophy of Religion: An Anthology*, ed. Louis P. Pojman, Wadsworth Publishing Company, 2008, 181-200.
- _____, “Özgür İrade Savunması”, çev. Rahim Açar, *Din Felsefesi: Seçme Metinler*, ed. Michael Peterson, vd., çev. Rahim Acar, Nebi Mehdiyev vd., İstanbul: Küre yay., 2013, 398-423.
- _____, *God and Other Minds*, London: Cornell University Press, 1967.

- Pojman, Louis P., *Philosophy: The Quest For Truth*, ed. Louis P. Pojman, New York: Oxford University Press, 2006.
- Pojman, Louis P., Michael Rea, *Philosophy of Religion: An Anthology*, ed. Louis P. Pojman, Wadsworth Publishing Company, 2008.
- Pruss, Alexander R., “A New Free-Will Defence”, *Religious Studies*, Vol. 39, No. 2, 2003, 211-223.
- Ragland, C. P., “Descartes's Theodicy”, *Religious Studies*, Vol. 43, No. 2, 2007, 125-144.
- Reçber, Mehmet Sait, “Ateizm ve Ateistik Deliller”, *Din ve Ahlak Felsefesi*, ed. Recep Kılıç, Ankara: Ankuzem Yay., 2006, 110-146.
- _____, “Tanrı ve Ahlakî Doğruların Zorunluluğu” *Ankara Üniversitesin İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XLIV, S. 1, Ankara: 2003, 135-160
- Rood, Rick, “Tanrı ve Kötülük: İyi Bir Tanrı Kötülüğe Nasıl İzin Verir”, çev. Metin Yasa, *Tanrı ve Kötülük*, Ankara: Elis Yay., 2014, 119-125.
- Rowe, William, “The Inductive Argument from Evil Against the Existence of God”, *Philosophy of Religion: An Anthology*, Ed. Louis P. Pojman, Michael Rea, Wadsworth Publishing Company, 2008, 200-207.
- Stump, Eleonore, “Knowledge, Freedom and the Problem of Evil”, *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 14, No. 1, 1983, 49-58.
- Swinburne, Richard, *Tanrı Var mı?*, çev. Muhsin Akbaş, Bursa: Arasta Yay., 2001.
- Van Inwagen, Peter, “The Problem of Evil” *Philosophy of Religion*, ed. William J. Wainwright, New York: Oxford University Press, 2005, 188-220.
- _____, “Moral Responsibility, Determinism, and the Ability to Do Otherwise”, *The Journal of Ethics*, Vol. 3, No. 4, 1999, 341-350.
- Yaran, Cafer Sadık, *Kötülük ve Theodise*, Ankara: Vadi Yay., 1997.
- Yasa, Metin, *Tanrı ve Kötülük*, Ankara: Elis Yay., 2014.
- Zagzebski, Linda, “An Agent-Based Approach to the Problem of Evil”, *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 39, No. 3, 1996, 127-139.